

A tolonc

Magyar, 1914. Rendezte: Kertész Mihály. Szereplők: Jászai Mari, Berky Lili, Várkonyi Mihály, Nagy Gyula. Forgalmazó: Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézet. 64 perc.

A magyar némafilmmel foglalkozó kutatók örök gondja, hogy a produktivitását tekintve a tízes években még a világ élvonalában álló honi filmipar termése jobbára hozzáférhetetlen. A teljes némafilmalomány (mintegy 600 tétel) 90%-a semmisült meg, alig van tehát film, amit tanulmányozni lehetne, és ugyan az elmúlt évtizedekben rendre kerültek elő lappangó művek, az idő múlásával egyre kisebb az esély újabbak feltűnésére, hiszen a nitrokópia élettartama alig száz év. Éppen ezért ment szenzációszámba, hogy tíz éve a New York-i Magyar Ház pincéjében különleges dobozokra lettek, melyek Kertész Mihály korai munkája, az 1914-ben forgatott *A tolonc* elvasott telerceit rejtették. A megsemmisülés határán álló kópiát a nemzetközi együttműködés mentette meg, és a film megszületésének századik évfordulóján be-

mutathatták a restaurált változatot. *A tolonc* nem csak azért kuriózum, mert a harmincas években – Michael Curtizként – világhírűvé vált rendezőszeni legkorábbi, Magyarországon forgatott, fennmaradt játékfilmje (a másik 1917-es *Az utolsó hajnal*), hanem azért is, mert az egyetlen mozgókép, amely alapján fogalmat alkothunk a honi színjátszás nagyasszonyának, Jászai Marinak a játékáról.

A korabeli magyar filmipar egyik centrumában, Janovics Jenő kolozsvári stúdiójában, Tóth Ede népszínművéből készült *A tolonc* mintaszerű melodráma. Mintha azoknak az elveknek a gyűjteménye lenne, amiket Griffith a színpadi melodramából örökölt át a korai moziba és kivált *A tolonc* után (!) készült filmekben – mint *Virág a romok között* vagy az *Út a boldogság felé* – érvényesített. Ilyen melodramai összetevő például az áldozati hős erényének és erkölcsének témája vagy a pátosz mint struktúráképző elem, továbbá a Linda Williams által az „ártatlanság terének” nevezett vidéki miliő a nyitányban, amelyből kiszakad a hősnő, hogy a romlott város kihívásokkal teli világában koldojon.

Angyal Liszkát (Berky Lili) traumatikus események és információk sora ragadja ki a számára védelmet jelentő vidéki közegeből. Az őt felnevelő férfi a halálos ágyán megvallja neki, hogy valójában nem az apja, hanem a nagybátyja, ráadásul a lány azt is megtudja, hogy az édesanyja (Jászai Mari) nem halt meg, mint korábban hitte, hanem börtönben sínylődik, mivel megölte betegesen féltékeny férjét (Liszka igazi apját). A városban aztán a lány rá fenekedő és érte epekedő polgárral éppúgy találkozik, mint tolvaj gazemberrel, árulással éppúgy, mint hamis váddal, mire hazatoloncolják a falujába, ahol néminemű hanyattatás – illetve pár kurta-furcsa fordulat – után révbe ér, új családja lesz és a szerelem is rátalál.

A sztori meglepő vargabetűkben gazdag, és a bűncselekménnyel ártatlanul vádolt hős miatt egy kevés thrillpotenciállal is bír, de a szerkezet nem tökéletes, sok ugyanis benne a dramaturgiailag előkészítetlen jelenet, amiket így csupán a pusztán véletlenül fognak egybe. Ezzel összefüggésben zavaróan teatrális a scenika, ami annyit tesz, hogy jóllehet Kertész a jelleg-

zetesen „magyar” tájak alkalmazását előíró janovicsi intencióknak megfelelően számos reprezentáns erdélyi helyszínt használ, azaz a figurák kiterjedt térben mozognak (Kolozsvártól Torockóig, az Aranyos völgyétől a tordai hasadéktól), mégis a színpadi szereplőkhöz hasonlóan játsszák be ezt a teret. Mintha csak egy színpadon lennének: keveredjenek bár messzire egymástól, ha a dramaturgia önkénye úgy akarja, bármikor, bárhol összetalálkozhatnak. (Jó példa erre, amikor a zárlatban a kórházból elszökött és a hegyek lábánál – talán a torockói Székelykőnél? – kóborló Liszka összefut a semmiből feltűnő szerelmével, a snájdig Miklóssal.)

A millióteremtés mellett a film erénye a figurák jellemzése (nagyszerű például a jelenet, mely bevezeti a két fontos mellékszereplőt, a Liszkát később körbelihegő, kispályás kékszakkált, Kontra Fridolint és nejét: előbbi hintaszékben olvas, utóbbi a varrógép mellett nyomja a pedált), izgalmas színpolt továbbá Kertész humora (elsősorban a Fridolint mutató jelenetekben). Máskor vizuális képességeit is bizonyítja a rendező, a filmnyelvet ötletesen használja: itt-ott svenekkel él, néhol mesteri mélységi kompozíciókkal dolgozik (lásd például Fridolin mulatozásának képsorait).

Összességében *A tolonc* jóval több szimpla mozgóképtörténeti érdekességnél, egy pazar rendezői karrier méltó prologusa, valamint egy sokat ígérő – igaz, néhány évnyi diadalmenet után recesszióba forduló – filmtörténeti korszak dokumentuma.

Extrák. Kiváló, egyórás dokumentumfilm Janovics Jenőről és a kolozsvári filmgyártás hőskoráról, Zágonyi Bálint rendezésében. Továbbá Kertész egytekercesese, a kommun alatt – és szellemében – készült *Jön az őcsém*.

PÁPAI ZSOLT

A ménesgazda

Magyar, 1978. Rendezte: Kovács András. Szereplők: Madaras József, Fábri Ferenc, Bács Ferenc. Forgalmazó: Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézet. 96 perc.

A szórványos előzmények után 1978-ban indul el az ötvenes évek elnyomását bemutató filmek tematikus ciklusa. Addig csak egy-egy önmagában álló mű, így Gaál István *Zöldárja*, Makk Károly *Szerelmeje* vagy Bacsó Péter betiltott *A tanúja*, illetve hosszabb történelmi időszakot áttekintő (Herskó János: *Párbeszéd*, Kósa Ferenc: *Tízezer nap*) vagy emlékezőfilm (Fábri Zoltán: *Húsz óra*, Szabó István: *Apa*, *Szerelmesfilm*) idézi fel a korszakot. A nyolcvanas évektől azonban valóságos hullám indul el (Bacsó Péter: *Tegnapelőtt*, *Te rongyos élet*, Kósa Ferenc: *A mérkőzés*, Fábri Zoltán: *Requiem*, Mészáros Márta *Napló-filmjei*), amely a mai napig sem „csitul”.

Kovács András *A ménesgazdája* nemcsak a MaNDA *Terror és forradalom 1949–56* című tematikus DVD-sorozatának, hanem a ciklusnak is a nyitódarabja, s az őt követő Gábor Pál-filmmel, az *Angi Verával* együtt rögtön összetett történelemképével és lélekrajzával tűnik ki. A Gaál István azonos című korabeli sikerkönyvéből készült film legnagyobb ér-

deme, hogy drámai karaktert tud formálni az ötvenes évek politikáját kiszolgáló főhősből. Látszólag mindez megfelel a Kádár-kor elvárásának, hiszen a méntelep kommunista vezetőjét a reakciós horthysta tiszték ölik meg. Ám Busó Jani valódi drámája az, hogy ő nem terrorisztikus módszerekkel, hanem meggyőzéssel próbálja együttműködésre bírni az osztályellenséget. S noha a méntelep egykori vezetőit is árnyaltan, jó szakemberekként mutatja be a film, akik joggal bizalmatlanok az új rendszerrel szemben, s állhatosságuk akár szimpátiát is kelthet a nézőben, ők legalább annyira kérlelhetetlenek, mint az ellenük feszülő rákosista rendszer. *A ménesgazda* története nem lép ki tehát a kádár-kori „politikai korrektség” köréből, ám ezek között a keretek között is pontos képet nyújt a terrorról és annak áldozatairól, legyenek azok reakciók vagy kommunista káderek. Jól szemlélteti mindezt a film önálló epizódja, amely a recski munkatáborral szembesít. Az eset jól végződik, hiszen ahelyett, hogy a főhős téveszelnők bátyját, aki őszintén beszél a gondokról, internálná az emblemikus tar koponyájával megidézett „bölcsezér”, valóban bölcsen egy internált agrárszakembert ad neki ajánlékba, hogy az ő segítségével oldja meg a modern nagyüzet-

mi gazdálkodás nehézségeit. Csakhogy e „megnyugtató” megoldás az elnyomás, a félelem és a jogtalanság miféle pokoli bugyrát tárja elénk!

A direkt politikai jelentés elmélyítésében fontos szerepet játszanak Koltai Lajos bravúros lovas képsorai, amelyek egyszerre támogatják a drámai cselekményt és szolgálják a történet szimbolikus emelkedettségét. *A ménesgazda* politikai bátorságához nagy művészi kifejezőerő társul – s ez nem minden ötvenes évek-filmről mondható el.

Extra: Eltiport hitek. Kovács András rendező és Varga Balázs filmtörténész beszélgetése a filmről és az ötvenes évekről (MaNDA, 45').

GELENCSÉR GÁBOR

A hét mesterlövész

The Magnificent Seven – amerikai, 1960. rendező: John Sturges. Szereplők: Yul Brynner, Charles Bronson, Steve McQueen. Forgalmazó: Intercom. 125 perc.

Furcsa módon a western műfaja művészileg akkor ért a csúcusra, mikor pénzügyi szempontból meredek lejtmenetbe kezdett a Vadnyugat mítosza az Egyesült Államokban. Az ötvenes-hatvanas évek fordulóján olyan korszakos remekművekkel ajándékoztak meg minket az alkotók, mint *Az utolsó napnyugta*, az *Aki lelőtte Liberty Valance-t*, a *Délutáni puskalö-*

vések, *Az utolsó cowboy* vagy éppen *A hét mesterlövész*.

John Sturges kései western-jét a kritikusok és filmrajongók közül is sokan szapulják amiatt, hogy Kurosawa *A hét szamuráj* című mesterművét szinte teljesen pontosan lemásolta. Azonban ezek az értelmezések meglehetősen felszínesek és igazságtalanok. Egyfelől Kurosawa bevallása szerint is a negyvenes-ötvenes évek westernjeiből merített ihletet szamurájfilmjéhez. Másfelől *A hét mesterlövész* csak történet szinten remake, valójából Amerika politikai klímájától elválaszthatatlan, egyedi alkotás.

A fent említett filmek rendezőihez hasonlóan John Sturges is ellentmondásosan ábrázolja a fegyverforgató hős és a bajba jutott közösség viszonyát. A csavargó ex-szamurájok (roninok) helyett most erős fegyverforgató egyéniségek indulnak el nem saját hazájuk kis falujába, hanem idegen ország (Mexikó) területére gyámoltalan földműveseket védelmezni. Ez az apró változtatás pedig nagyon is fontos az amerikai történelem fejleményeit tekintve. A hatvanas évek elején a frissen megválasztott John F. Kennedy elnök hirdette meg az úgynevezett „Új határvidék” politikát, mely többek között a Vadnyugat fogalmának interkontinentális kiterjesztését jelentette. Avagy az amerikaiak számára katasztrófálisan végződő vietnami háborúba ekkor kezdett

el egyre inkább belefolyjni az Egyesült Államok, a „mesterlövészek” vezére. John Sturges westernje Kurosawa történetvázát felhasználva elmélkedik közvetett, szimbolikus formában az idegen, fejlődő ország inváziójának jogosságáról, illetve az amerikai demokrácia terjesztésének kulturális korlátairól. Azaz *A hét mesterlövész* nemcsak egy remek remake, hanem fontos politikai parabola is, mely mintegy figyelmeztet az amerikai szuperhatalmi pozícióval járó negatív tendenciákra – így Sturges westernje a mához is szól.

Extrák: Semmi.

BENKE ATTILA

Éjjeli látomás

Midnight Special – amerikai, 2016.
Rendezte: Jeff Nichols. Szereplők: Michael Shannon, Joel Edgerton, Kirsten Dunst. Forgalmazó: Warner Bros. 107 perc.

Kritikai elismerésük ellenére Jeff Nichols egyetlen filmje sem jutott el a magyar mozikba, most azonban elérhetővé válik az *Éjjeli látomás*. A forgatókönyvíró-rendező eddigi filmjeinek alighanem legnagyobb erénye a kiváló karakterábrázolás, de Nichols bizonyított már a feszültségkeltés (*Take Shelter*), és az akciójelenetek terén is (főleg a *Mud* leszámolás-jelenetére gondolok). Az

Éjjeli látomás Jeff Nichols első stúdiófilmje, de sajnos nem ér fel a korábbi műveikig.

A történet egy különleges képességekkel bíró fiúról szól, akit biológiai apja, Roy (Michael Shannon) barátja, Lucas (Joel Edgerton) segítségével kimenekít a fiút megváltóként tisztelő vallási szekta köreiből, és Roy feleségével (Kirsten Dunst) kiegészülve négyesben menekülnek az őket üldöző kormányügynökök, és a szekta emberei elől. A menekülés célja, hogy a fiút eljuttassák egy bizonyos helyre, viszont senki sem tudja, mi fog ott történni.

Minden adott tehát egy feszés, akciódús sci-fihez, de nagyjából egy óra alatt minden feszültség feloldódik, ami az expozícióban kialakult: megtudjuk, mi fog történni a fiúval, a szekta üldözési szálát elvarrják, és a nyomozást vezető Sevier (Adam Driver) segítségével részben a másik üldözési szál is elhal. Cserébe felerősödhetne a karakterdráma, de a szereplők végletesen egydimenziósak: a szülői szeretet mindent legyőző ereje, a baráti önfeláldozás, illetve a pusztá halálfélelem vezérli őket, ami miatt az akciót megszakító, a szereplőket középpontba állító jelenetek is üresek maradnak. Így viszont nem marad más a film végére, csak a látvány, mely bár rendkívül igényes, mégsem nyújt olyan katartikus

élményt, mint az alkotást ihlető Spielberg opusok zárásai. Az *Éjjeli látomás* ígéretes kezdete miatt sajnálatos leginkább, hogy Nichols üres hollywoodi végre vezette ki filmjét.

Extrák: Kisfilmek, amikből a főszereplők háttértörténetét ismerhetjük meg.

SZOBOSZLAY PÁL

A lökött tesó

Our Idiot Brother – amerikai, 2011.
Rendezte: Jesse Peretz. Szereplők: Paul Rudd, Elizabeth Banks, Zoëy Deschanel. Forgalmazó: Fantasy Film. 90 perc.

A „böls vadember” típuskarakterre felettébb jól jön, ha a felszínes emberi kapcsolatokat vagy abszurd társadalmi konvenciókat bírálják a filmek. A *lökött tesó* címszereplője is Kaspar Hauser örököse: a légynek sem árt, de őszintesége, nyíltsága, alakoskodást és hamisságot nem tűrő jelenléte folytán mégis terhelessé válik környezete számára. Ned azért kerül börtönbe, mert jóhiszeműen fűvet ad el egy rendőrnek. Szabadulása után édesanyjához költözik, majd sorban összevész a szeretteivel, hiszen saját élethazugságaira, kisztílúságukra ébreszti rá a napi mókuskerékben vergődő rokonokat.

A főhóst a sorozatszerepei után Judd Apatow komikus köréhez csatlakozó, leg-

újban Hangyaként a Marvel szuperhőséleitjébe is felvételt nyert Paul Rudd játssza, rokonszenves egyszerűséggel, mellőzve a ripakodást. Figuráját izgalmasabbá teszi, hogy nehéz eldönteni, Nedet csupán az önszegélyező könyvekben fennhangoztatott „pozitív gondolkodás” vezeti, vagy netán enyhén autista, a lényegen – a testvérek álságos viszonyain, folytathatatlan rutinján – azonban ez nem változtat. Rudd körül az amerikai indie film fősodrából merített szereplőgárda vonul fel, az angyali Zoëy Deschaneltől a *Városfejlesztési osztályból* dobott Adam Scottig, a társulat pedig a meglepetéseket nem tartogató sztorit is kellemesen élvezhetővé teszi.

A film ugyanakkor jó példa rá, milyen kiszámíthatóvá és izgalommentessé váltak a könnyűsúlyú sztárokat felvonultatató, Sundance-kompatibilis, keserédes családi dramedyk. A rendező, Jesse Peretz első filmje, a *First Love, Last Rites* lan McEwan-adaptációja még bátran merete folytatni a kilencvenes évek amerikai művészfilmjének Gus Van Sant- vagy Hal Hartley-féle melodramai megközelítését. A *lökött tesó* se rossz, de efféle bátorság, vagy akár csak egy picit fészületlenség és szenvedély fájoan hiányzik belőle.

Extrák: Semmi.

KRÁNIC BENCE

